

TEZER ÖZLÜ’NÜN “ÇOCUKLUĞUN SOĞUK GECELERİ” ROMANINDA VAROLUŞÇU SÖYLEM

EXISTENTIALIST DISCOURSE IN “COLD NIGHTS OF CHILDHOOD” BY TEZER ÖZLÜ

ЭКЗИСТЕНЦИАЛИСТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС В РОМАНЕ ТЕЗЕРЯ ЕЗЛЮ «ХОЛОДНЫЕ НОЧИ ДЕТСТВА»

Taylan ABİÇ*

ÖZ

Varoluşçuluk yirminci yüzyılın ortasında Fransa’da başlayarak birçok ülkede popüler olmuş bir felsefe akımıdır. Başta J.P.Sartre olmak üzere Albert Camus, Franz Kafka, Simone de Beauvoir vd. gibi ateist varoluşçu yazarların başını çektiği varoluşçuluğun Türk edebiyatında da popüler olduğu ve Demir Özlü, Ferit Edgü, Leyla Erbil, Tezer Özlü gibi yazarlar tarafından temsil edildiği ortaya konuldu. Bu yazarların eserleri hakkında genel bilgiler verilerek Türk edebiyatında varoluşçuluk tanıtıldı. Yeni roman tekniğiyle klasik roman anlayışının üstüne çıkan bu akımın, Türk edebiyatında modernizmle beraber içiçe olduğu üzerinde durularak felsefi temeli sorgulandı. Türkiye’de felsefe üretiminin yoksunluğu ve felsefi akımların genel olarak edebiyatçılar/sanatçılar ile yapıldığı çıkarımına varıldı. Araştırma öncesinde Tezer Özlü’yle ilgili kaynak taraması yapılarak çok farklı açılardan değerlendirme yapma imkânı bulunuldu. İnceleme, ‘varoluşçuluk nedir?’, ‘Türk edebiyatında varoluşçuluğun etkileri nedir, önemli temsilcileri kimdir?’, ‘Varoluşçu söylem’ ve ‘Tezer Özlü’nün Çocukluğun Soğuk Geceleri romanında varoluşçu söylem’ gibi alt başlıklara ayrılarak çözümlenmeye derinlik kazandırıldı. Bu çözümlenmelerde göze çarpan unsurlar değerlendirilerek Tezer Özlü’nün eserleri üzerinde Albert Camus ve Cesare Pavese etkisi olduğu sonucuna varıldı. Özellikle ölümle ilgili metinlerde Pavese’nin eserlerindeki kişilere benzerlik dikkatten kaçmadı. Albert Camus’un Tersi ve Yüzü eserinden de büyük ölçüde etkilendiği tespit edildi. Romandan yapılan alıntılarla varoluşçu söylem çerçevesinde metin okumaları sonucunda Özlü’nün Çocukluğun Soğuk Geceleri romanında varoluşçu söylemin etkisi olduğu gözlemlendi.

Anahtar Kelimeler: Varoluşçuluk, Türk Edebiyatı, Tezer Özlü, Varoluşçu Roman, Söylem

ABSTRACT

Existentialism is a philosophical movement which emerged in France in the mid-twentieth century and became popular in many countries. It has been revealed that existentialism offered by atheist existentialist authors, such as Albert Camus, Franz Kafka, Simone de Beauvoir and J. P. Sartre in particular, is also popular in the Turkish Literature and is represented by the authors, such as Demir Özlü, Ferit Edgü, Leyla Erbil, Tezer Özlü. Existentialism in Turkish Literature has been introduced by giving general information about the works of those authors. By emphasizing that the mentioned movement, stepping up on classical sense of novel through the new novel technique, is nested with modernism

* Dr. Öğretim Üyesi, Ardahan Üniversitesi, İBEF, TDE Bölümü, taylanabic82@gmail.com.
DOI: 10.17498/kdeniz.453883

in the Turkish Literature, its philosophical basis has been questioned. It has been deduced that philosophical production is lacking in Turkey and philosophical movements are performed generally by men of letters/artists. By making a literature review related to Tezer Özlü before the research, a chance has been found to evaluate from many different perspectives. By dividing the examination into sub-titles, such as ‘What is existentialism?’, ‘What are the effects of existentialism in the Turkish Literature and who are its important representatives?’, ‘Existentialist discourse’ and ‘Existentialist discourse in the novel *Cold Nights of Childhood* by Tezer Özlü, analysis has been enabled to gain depth. By evaluating the prominent elements in those analyses, it has been concluded that Albert Camus and Cesare Pavese have effects on the works of Tezer Özlü. The similarity especially in the texts related to death of characters in the works of Pavese has not escaped from the attention. It has been determined that she has been largely affected by the work *The Wrong Side and the Right Side* by Albert Camus. As a result of text reading within the framework of existentialist discourse with the quotations from the novel, it has been observed that existentialist discourse has effect on the novel *Cold Nights of Childhood* by Tezer Özlü.

Keywords: Existentialism, Turkish Literature, Tezer Özlü, Existentialist Novel, Discourse

АННОТАЦИЯ

Экзистенциализм - это философское движение, появившееся во Франции в середине двадцатого века и получившее популярность во многих странах. Было обнаружено, что экзистенциализм, в котором атеистические экзистенциалистские авторы, такие как Альберт Камю, Франц Кафка, Симона де Бовуар и Дж. П. Сартр, также популярен в турецкой литературе и представлен авторами, такими как Демир Озлу, Ферит Эджю, Лейла Эрбиль, Тезер Озлю. Экзистенциализм в турецкой литературе был введен путем предоставления общей информации о работах этих авторов. Подчеркнув, что упомянутое движение, активизирующее классический смысл романа с помощью новой техники, связано с модернизмом в турецкой литературе, его философская основа была поставлена под сомнение. Выведено, что в Турции отсутствует философское производство, а философские движения выполняются в основном людьми из писем / художников. Сделав обзор литературы, относящийся к Тезеру Озлю, перед исследованием, был найден шанс оценить с разных точек зрения. Разделив экзамен на подзаголовки, такие как «Что такое экзистенциализм?», «Каковы последствия экзистенциализма в турецкой литературе и кто его важные представители?», «Экзистенциалистский дискурс» и «Экзистенциалистский дискурс в романе Холодных ночей Тезер Озлю», анализ позволил получить глубину. Оценивая выдающиеся элементы этих анализов, было сделано заключение, что Альберт Камю и Чезаре Павезе оказывают влияние на Работы Тезера Озлу. Сходство, особенно в текстах, связанных с смертью персонажей в работах Павезе, не ускользнуло от внимания. Было установлено, что на нее в значительной степени повлияла работа «Неверная сторона и правая сторона» Альберта Камю. В результате чтения текста в рамках экзистенциалистского дискурса с цитатами из романа было отмечено, что экзистенциалистский дискурс влияет на роман Холодных ночей детства Тезер Озлу.

ключевые слова: экзистенциализм, Турецкая литература, Тезер Озлу, экзистенциалистический роман, дискурс.

1. Giriş

İncelemede, 1980 sonrası edebiyatında büyük bir etki bırakan Tezer Özlü'nün *Çocukluğun Soğuk Geceleri* adlı romanında, 1950 sonrası popüler olan Varoluşçuluk (existentialism) felsefesi çerçevesinde varoluşçu söylem üzerine bir değerlendirme yapılacaktır. Bu bağlamda, Varoluşçuluk nedir? Varoluşçuluğun Türk edebiyatındaki etkisi üzerine neler söylenebilir? Varoluşçu söylem nedir? Varoluşçuluk, Tezer Özlü'nün romanında nasıl işlenmektedir? gibi sorulara cevaplar verilerek incelemeye derinlik kazandırılacaktır.

2. Varoluşçuluk Felsefesi Üzerine

Varoluşçuluk (existentialism) nedir? Varoluşçuluk, bir felsefî akım olarak tam bir tanıma varılmamış, farklı görüşlerle iyiden iyiye çetrefilleşmiş akımdır. Köken olarak Sokrates'e kadar götürülebilecek bu akım iki ana kola ayrılır; Dinci (Hristiyan) ve Ateist (Tanrıtanımaz) varoluşçuluk. (Aksoy, 1981: 314) Bu ayrıma rağmen Ateist varoluşçuların beslendiği kaynaklar da Dinci (Hristiyan) varoluşçular olan Kierkegard, Jaspers vd. gibi isimlerdir. Her iki gurubtaki varoluşçuların temelinde *birey* ve *birey'in* yaşam sürecindeki kendini varetme serüveni vardır.

Varoluşçuluk, Avşar Timuçin'in *Felsefe Sözlüğü*'nde "*İnsanı varoluşsal bir varlık olarak ele alan felsefelerin tümü. Bireysel varoluş araştırmalarının temelinde yerleştirilen felsefelerin tümü. Bireyi somut gerçeklik olarak ele alıp inceleyen felsefî öğreti. İnsanın önceden belirlenmiş bir varlık olmadığını ve özgür eylem içinde kendini vettiğini öne süren felsefî öğreti.*" (Timuçin, 2004: 490) şeklinde tanımlanır. Bunun yanında Bedia Akarsu, felsefenin tanımına derinlik kazandırarak; "*Varoluşçuluk felsefesinde, insan varoluşunun anlamı söz konusudur; insanın kendini gerçekleştirmesi, insan varoluşunun raslantılar içinde oluşu, güvensizliği söz konusudur.; güçsüzlüğü ve hiçliği içinde insan, ölüme mahkûm bir varlık olarak insanın varoluşu, hiçlik karşısında insanın varoluşu, insan varoluşunun halisliği (authentique oluşu), ve bu halis olmaya çağrı, özgürlüğü içinde insanın varoluşu, topluluk içinde kaybolmuş insanın, tek insanın kendini bulması, kendi olması, doğrulu ve ahlaklılık karşısında sahici davranışı-tutumu; bütün bu sorunlar söz konusudur varoluşçuluk felsefesinde.*" (Akarsu, 1979: 108-109) farklı bir açıklama getirir. Her iki açıklama da *birey'in* varoluşuyla birlikte kendi özünü yaratma sürecini ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle modern hayatın insanı sınırlandıran, ezen, bir kalıba koyan dizgesine karşı bir başkaldırı, kitlesellığe karşı *ben'in* yabancılaşması olarak tanımlanabilir.

J. P. Sartre, "varlık, özden önce gelir" diyerek varoluşçuluğun temel çıkarımını ortaya atar. Bu söyleme göre; sadece insanlar için geçerli olmak kaydıyla varoluş özden önce gelir ve *birey*, yaşamı boyunca özünü tamamlamakla uğraşır. Klasik felsefeye karşıt bir şekilde ortaya atılan bu görüşte, insanın –insan olarak bireyin- yaşamı boyunca sürekli olarak kendini gerçekleştirmek için eylem halinde olduğu, bu eylem sürecinde sürekli bir *özgürlük* mücadelesi verdiği; bu bağlamda bütün sınırlandırıcı dizgelere başkaldırdığı söylenebilir. Varoluşçuluk Felsefesi'nin temelinde Fransız İhtilali sonrası bireyi merkez alan düşüncenin önemli bir rol oynadığı yadsınamaz bir gerçektir. Yine Marksist tarihsel gerçekçilikteki insanın sürekli bir değişim/devrim halinde olması da etkilidir denilebilir.

I. Dünya Savaşı sonrası çıkan –izmlerin pek çoğunda din algısının değiştiği; hatta siyasî, hukukî, edebî alanlarda tümenden bir reddedişin olduğu gözlemlenir. İnsanın kirlenmesinin nedeni, yukarıdaki geçmiş yaklaşımların bir sonucu olarak görülür. Bu bağlamda, geçmişin bütün ortak kurallarını yadsıyarak bireyin özgürlüğüne kavuşacağı düşüncesi hakimdir. Bundan dolayı Varoluşçuluk her şeyden önce insanı önceler. Modern yaşamın karşısında duran "*bu felsefenin getirdiği sınırsız subjektiflik (öznellik), bireysellik, topluluk düşmanlığı, macera isteği, istediğini yapma özgürlüğü, bütün bunların*

yığınaşmaya karşı bu protesto açısından anlaşılmalıdır. Bütün varoluş felsefesi şu biçim altında belirir: ‘İnsanın kendi kendini yitirdikten sonra, bütün dünyayı ele geçirmesi neye yarar?’ ” (Akarsu, 1979: 112) Modern dizge; modern dizge içerisinde insan, öznelliğini kaybeder ve silinir. Tam bu noktada varoluşçu söylem devreye girer ve birey’in başkaldırısı gerçekleşir. Bunun yanında I. ve II. dünya savaşlarında insanın bir şey kazanmak için kendi türünü yok etmeye başlaması, insan yerine nesnenin değer kazanması varoluşçuları bulantıya (tikinti) itmiş ve bulantı bireyin “varoluşma”sının başlıca itici gücü haline gelmiştir. Sartre, Bunaltı adlı eserinde; “*Düşünce, ben ’den başka bir şey değil. Bu yüzden duramıyorum. Düşündüğüm ile varoluşmaktayım. Oysa düşünmekten alıkoynamıyorum kendimi. Şu anda bile (korkunç bir şey)varoluşmaktaysam, bu, varoluşmaktan ürküntü duymamdan ötürüdür. Özlediğim hiçlikten kendimi çekip alan benim. Nefret ya da varoluşmak tiksintisi, kendimi varoluşturma varoluşun içine oturma biçimlerinden başka bir şey değil.*” (Sartre, 2018: 151) diyerek başkışisi üzerinden ‘bulantı’nın birey’in “varoluşma”sındaki etkisini aktarır. Bulantı ve hiçlik duygusu ile birlikte insan, varoluşu kavrar ve özünü doldurmaya başlar.

3. Türk Edebiyatında Varoluşçuluk Etkisi ve Öne Çıkan Yazarlar

Sartre’ın *Bulantı* adlı romanıyla son derece popülerleşen Varoluşçuluk, Türk edebiyatında da 1950-1990 yılları arasında özellikle hikâye ve roman türlerinde etkili olur. II. Dünya Savaşı’nın yıkıcı etkisi, ülke içi siyasî çekişmeler, askeri darbeler, ekonomik gelgitler, hızlı şehirleşme ve sanayileşme gibi unsurlar, yazarların pek çoğunun Varoluşçuluk üzerinde düşünmesine neden olmuştur. Özellikle; Tezer Özlü, Leyla Erbil, Ferit Edgü, Yusuf Atılgan, Bilge Karasu, Oktay Akbal, Demirtaş Ceyhun ve Teze Özlü gibi isimler, eserlerinde Fransız edebiyatındaki roman akımını takip etmiş ve yeni roman tekniklerini kullanmışlardır. Bu yazarlar arasında Demir Özlü’nün Sartre’ın peşinden gittiğini söyleyebiliriz. Sartre’ın ‘Bulantı’na karşılık Demir Özlü ‘Bunaltı’ adlı eserini kaleme almıştır. Bu eser, teknik bakımdan Sartre etkisindedir. Tezer Özlü de ağabeyi Demir Özlü gibi Varoluşçu yazarlar olan Sartre ve Camus’nun etkisi altındadır. Tezer Özlü’nün eserlerinde varoluşçu söylemi yoğun olarak görürüz.

Türk edebiyatında Varoluşçuluk felsefesi veya diğer felsefi eğilimlerin genellikle edebî düzlemde kaldığı ve düşünsel açıdan yaygınlık kazanmadığı gözlemlenmektedir. Tanzimattan günümüze kadar Batı’dan alınan bütün felsefeler edebî düzlemde önem kazanmış ve bu felsefeyi yapanlar da felsefecilerden ziyade edebiyatçılar olmuştur. Bu durum, bizde felsefeyle geç tanışmanın olumsuz etkisi olarak değerlendirilebilir. Felsefi etki bağlamında yazılan edebî türlerde de derinlemesine bir felsefik altyapının olmayışı, şair/yazarlarımızı hazır bilgiden yararlanmaktan ötesine götürememiştir.

4. Varoluşçuluk’un Edebiyata Yansıması: Varoluşçu Söylem

Edebiyat, geçmişten günümüze pek çok disiplinle etkileşim halinde olan bir sanat dalıdır. Bundan dolayı her edebî, felsefi ve siyasî yaklaşıma göre farklı *söylem* üretilmiş ve sürekli bir yenilenme sağlanmıştır. Edebî türün yapısına uygun olarak; teknik, sözvarlığı, izlek gibi temel unsurlarda yeni yaklaşımlar yerini almıştır.

Söylem; söyleniş, ifade tarzı, telaffuz yerine kullanılsa da bu ifadelerin tamamını kapsayan bir değere sahiptir. Bazı yazarlara göre jargonla benzer tanımlar yapılmasına karşın, tam olarak aynı değere sahip değildir. Genel olarak disiplinlerin ifade yolu olarak kullandığı; teknik, sözvarlığı, cümle yapısı gibi unsurları da içine alan bir terimdir.

Varoluşçuluk felsefesinin 1940 yıllarının başında ortaya çıkarak popüler olmasının temel nedeni: başta Sartre olmak üzere Camus, Kafka, Simone de Beauvoir gibi yazarların felsefi denemelerinin yanında, edebî eserlerinde bu felsefeyi kullanmasıdır. Farklı bir ifadeyle, Varoluşçuluk edebiyatın içinde eritilmiştir. Gerek hikâye ve romancılıkta gerekse

tiyatro alanında bütün algılar değişmiş, *yeni roman* teknikleri yerini almıştır. Eskinin diyalektik felsefi yaklaşımının yerine fenomenolojik bir yaklaşım izleyen Sartre, felsefeyi edebiyata yaklaştırarak felsefi söylemi edebî söyleme dönüştürmeyi başarmıştır.

Türkiye’de A Dergisi kadrosunda bulunan yazarlar tarafından büyük bir ilgiyle karşılanan Varoluşçuluk felsefesi, 1950 sonrası düzyazı anlayışını da değiştirmiştir. Felsefenin bir taklit olduğu eleştirilerine karşılık, derginin yazarları tarafından –başta Demir Özlü- eleştirilere makalelerle karşılık verilmiştir. Demir Özlü, söylem ve teknik olarak birçok unsurun alındığını ortaya koyar fakat Türk edebiyatında varoluşçuluğun bir taklit olmadığını ifade eder.

“Özlü’ye göre varoluşçuluk Batı’dan alınmış bir felsefi/edebî akım değil toplumla, geçmişiyile, gelenekleriyle uyuşamayan bireylerin olduğu toplumlarda ortaya çıkabilen bir olgudur. Başka bir deyişle, Türk edebiyatında varoluşçuluğun ortaya çıkışı, varoluşçuluktan etkilenen birtakım genç yazarların bu felsefi/edebî modeli alımlamaları yoluyla değil, daha çok Türkiye’nin toplumsal ve ekonomik koşullarının yarattığı umutsuzluk, karamsarlık hislerinden ötürü ortaya çıkan ‘bireysel bunaltı’nın edebî metinlere yansmasıyla gerçekleşmiştir.” (İş, 2007: 57) II. Dünya Savaşı’nın ülke ekonomisine getirdiği zarar ve geleceğe karşı umutsuz bakışın yanı sıra iç politikadaki iniş çıkışlar ve askerî darbeler sonucunda batılı varoluşçuların yanında Türk varoluşçuların da benzer söylemler geliştirmelerine neden oldu. Ferit Edgü’de varoluşçuluk ve varoluşçu söylem üzerine benzer görüşlerini makalelerde ortaya koyar. Edgü’ye göre de dünya ortak bir kaosun içinde özünü aramaktadır ve ortak bir söylem vardır. Bu söylemin içinde ortak sloganlar Edgü’ye göre şöyledir: “Biz de o sıralarda varoluşçuluğun sloganlarını kullanıyorduk: ‘insan özgürdür’, ‘Özgürlük bunaltıdır’, ‘İstesek de istemsek de bağımlıyız’, ‘İnsan kendi kendini yapar’, ‘Birey geleceğe dönük bir tasarımdır’, ‘Cehennem başkalarıdır’ vb.” (Kurt, 2007: 77) Fakat ne Özlü ne de Edgü, Varoluşçuluk felsefesinin bir felsefe olarak Türkiye’de geliştiğini ifade eder. Varoluşçuluk genel olarak roman ve hikayede edebî düzlemde tutunmuş ve onun ötesine geçememiştir.

5. Tezer Özlü’nün “Çocukluğun Soğuk Geceleri” Romanında Varoluşçu

Unsurlar

Türk edebiyatındaki Varoluşçu edebiyatın temsilcilerinden olan Özlü, 1943-1986 yılları arasında yaşamış, kısa yaşamına iki roman; *Çocukluğun Soğuk Geceleri* (1980), *Yaşamın Ucuna Yolculuk* (1984), iki hikâye kitabı; Eski Bahçe-Eski Sevgi (1987), *Kalanlar* (1990) ve bir senaryo eseri; *Zaman Dışı Yaşam* (1998) sığdırmıştır.

Tezer Özlü, ilk olarak ağabeyi Demir Özlü ve ağabeyinin yakın arkadaşı Ferit Edgü’den etkilenir. Daha sonra onların da etkilendiği kaynaklara giderek Sartre, Camus, Kafka, Cesare Pavese gibi Avrupa yazarlarının eserlerine yönelir ve bu etkiyle eserlerini ortaya koyar.

“Çocukluğun Soğuk Geceleri” romanı, Özlü’nün öz yaşam öyküsü niteliğinde kaleme aldığı, modern roman tekniğiyle kurgulanan, kısa sözdizimiyle dil bakımından da araştırılmaya değer bir eserdir. Dört bölüme ayrılan eserin bölümleri birbirinden kopuk görünse de özünde bireyin yaşam karşısındaki varoluşunu dile getirmesi bakımından bir bütündür. Çocuklukla başlayan bunaltı, yetişkinlik evresinde şiddetlenerek devam eder. Romanda kahraman anlatıcı, dış dünyasında bir yabancılaşma, iç dünyasında bir bunaltı içindedir. Romanın başından sonuna kadar kahraman anlatıcının bütün olumsuzluklara rağmen kendini gerçekleştirme serüveni anlatılır.

Otobiyografik ayrıntılarla kurgulanan romanda; akıcı, duru bir anlatım vardır. Dört bölüme ayrılmış olan roman, çocukluktan yetişkinliğe geçişi sunar. Modernizmin getirdiği kurgu teknikleriyle örülen romanda bilinç ve bilinçdışı durumlar iç içe verilerek farklı,

dikkat çekici, okuru tedirgin eden, iğneleyen bir söyleme ulaşılmıştır. Hayata dair düşüncelerin, heveslerin, tutumların direk verildiği romanda; ölüm arzusu ve cinsellik önemli bir yer tutar. Bunun yanında dönemin siyasi olaylarına da yer verilmiştir. Kahraman anlatıcının varoluşuyla ilgili olarak sosyalist devrimci düşüncenin önemli bir yer tuttuğu söylenebilir.

İncelemeyi derinleştirmek için alt başlıklar halinde incelemek uygun olacaktır.

5.1. Bir Başkaldırı Olarak İntihar /Ölüm ve Dinsel Olanı Reddetme

Ölüm, izlek olarak pek çok edebî türde kullanılmıştır. Fakat Varoluşçuluk felsefesi bağlamında diğerlerine göre farklı bir şekilde ele alınır. Özellikle Albert Camus'un eserlerinde ele alınan ölüm diğer varoluşçuların da vazgeçilmez izleğidir.

"Çocukluğun Soğuk Geceleri" romanında ölüm; kahraman anlatıcının psikolojik rahatsızlığının verdiği acıya karşı dirençsiz oluşunun bir sonucu olarak görülmesine karşın, aslında bir özgür olma isteğinin sonucu olarak algılanmalıdır. Ölümü, varoluşçuluk bağlamında değerlendiren Özlü, kahraman anlatıcının büyük annesi Bunni üzerinden ölümle dalga geçmektedir. Ölümle dalga geçmeden önce Tanrı'ya olan inancını yitirdiğini söylemek gerekir.

"(...) Tanrı'nın var olup olmadığını düşünüyorum. Tanrının var olmayacağına inandığım geceye dek, ona hepimiz için uzun uzun yakarıyorum. Artık yakarmama gerek kalmadı. İstediyimi düşünebilirim." (Özlü, 2017: 9)

Romandaki varoluşçu söylem de bu alıntıdan sonra başlamaktadır. Tanrı'nın ölümü, bireyin özgürlüğüne dönüşmektedir. "İstediyimi düşünebilirim" cümlesi de söylem olarak varoluşçulardaki özgür bireyden başkası değildir. Romanın tamamında, bireyin özgür olma isteği kahraman anlatıcı tarafından farklı biçimlerde yinelenmektedir. Kahraman anlatıcının babaannesi Bunni'nin durumuyla ilgili söyledikleri, varoluşçuluk açısından ölümün anlamsızlığı ve saçma oluşuna vurgu yapmaktadır.

"... Kimse onun kadar zor ölmüyor. Sanki bilincini tümüyle yitirmemiş. Ölmeye çalışırken tüm yaşamını sayıklıyor. Dişleri yanı başındaki bir bardak içinde. Ağzı iyice derin bir çukur:

"...bu can hiç de kolay çıkıp gitmiyor... ölmeye uğraşıyorum... ama bak, hiç de kolay değil... görüyorsun bu can ağızdan çıkıp gitmiyor..." demek istiyor. Hırlıyor, inliyor. "... çıkacak, çıkacak... öleceğim..." der gibi, eliyle işaret ediyor, hırlıyor." (Özlü, 2017: 15)

Bunni, ölümü temsil etmektedir. Kahraman anlatıcının Bunni hakkında söyledikleri ise ölümün de tıpkı yaşam gibi saçma olduğu düşüncesinin ifadesidir. Aynı durum Albert Camus'un "Tersi ve Yüzü" adlı eserinde vardır. Orada da "Yaşlı kadın" ölümün bir temsili durumundadır ve ölüm ile Tanrı'yı aloya alan bir söylem vardır.

Özlü'de 'ölüm' izleği genellikle intihar düşüncesiyle verilmektedir. Kahraman anlatıcının ruhsal durumu, dünyanın çekilmez (saçma) bir yer oluşuyla kaynaştırılarak varoluşçu bir söylem elde edilir. İntihar düşüncesinin kesifleştiği noktada mekân da değişerek labirentleşen dar/kapalı bir mekâna dönüşür. Kahraman anlatıcının ruhsal durumunun kötüleştiği bölümler roman içinde hızlı geçişlerle sunulur. Yazar, bu bölümler iç içe geçirek romanın gerçekliği içinde üst bir gerçekliğe, üst bir kurmacaya ulaşır.

"(...) ve şokun tam ortadayım. Elektroşok verilirken düşünüyorum ve duyuyorum:

'... İşte şimdi olaylar o denli ileri gitti ki, bana elektroşok veriyorlar / belki de beni elektroşokla konuşturma yöntemine gidiyorlar / doktor eve gelmiş olmalı / üstelik elindeki şok gereci garip bir gereç / tahta bir boyacı sandığı gibi / kim bilir belki de elektriği iyi ayarlamadı / ya da kent ceryanı işte / yükselir alçalır / ve öldürür insanı / ve işte beni şimdi evimde şok komasına soktular / konuşturmak mı istiyorlar / kocam gerçekten

aldatılıp aldatılmadığını öğrenmek mi istiyor / aldatılrsa ne olur aldatılmasa ne olur / konuşuyorlar mı / konuşuyor muyum / bana bunu yapmamalıydılar / bir gizlim yok ki (...) Öleceğim de ne olacak / ölsem ne olur” (Özlu: 2017, s.52)

Modern roman tekniklerinden yararlanan yazar, kahraman anlatıcısıyla ruhsal hastalık ve ülkenin içinde bulunduğu siyasi bunalımı, varoluşçu bir bunaltı ile verir. Roman içinde yoğun bir şekilde bu bunaltı dile getirilmektedir. İntihar düşüncesi ve ölme arzusu romanın hemen başında dile getirilmektedir. Henüz çocukluk evresinde olan kahraman anlatıcının mahallesinden, evinden, ailesinden hoşnut olmadığı, adeta ev içinde etrafına yabancılaştığını söyleyebiliriz.

“Ölüm düşüncesi izliyor beni. Gece gündüz kendimi öldürmeyi düşünüyorum. Bunun belli bir nedeni yok. Yaşansa da olur, yaşanmasa da. Bir kaygı yalnız. Beni, kendimi öldürmeyi denemeye iten bir kaygı.

Karanlık bir gecenin geç vaktinde kalkıyorum. Herkes her geceki uykusunu uyuyor. Ev soğuk. Çok sessiz davranmaya özen gösteriyorum. Günlerdir biriktirdiğim ilaçları avuç avuç yutuyorum. Kusmamak için üzerine reçelli ekmeğe yiyorum. Genç bir kızım. Ölü gövdemin güzel görünmesi için gün boyu hazırlık yapıyorum. Sanki güzel bir ölü gövdeyle öç almak istediğim insanlar var. Karşı çıkmak istediğim evler, koltuklar, halılar, müzikler, öğretmenler var. Karşı çıkmak istediğim kurallar var. Bir haykırış! Küçük dünyanız sizin olsun.” (Özlu, 2017: 12)

Ölüm arzusu, intihar etme düşüncesi bireyin ölüme bakış açısıyla bağlantılıdır. Romanın başından sonuna kadar aslında ölümün farkında olma durumu, ölümden korkma ve ölümü kabullenme süreci yer almaktadır. Çocuklukta beslenen bu korku, manik-depresif ataklarla azalır ve yoğunlaşır. Akdenize yapılan kısa tatiller sonucunda yaşamın güzellikleri kavrandıktan sonra ölüm kaygısı yerini kabullenişe ve rahatlamaya bırakır. Hayata bakıştaki sürekli değişimin nedeni de manik depresif ataklardan dolayıdır. Bunun yanında Camus’un “yaşamın yaşamaya değip değmeyeceği” söylemi de önemli bir yer tutar romanda. Bunun cevabı bulduktan sonra ölümün değeri anlaşılacağı düşüncesi varoluşçu romanlarda çokça işlenir. Sisifos Söyleni’nin ana unsuru olan bu söylem –gerçi daha sonra bu düşünceler değişmiştir- Özlu’de de roman boyunca tekrar eder.

“Yaşam, mutlak tutkularla dolu. Yaşamı sevmekle birlikte ölüme alışmak da büyüyor, gelişiyor. Güzellikler kazanıyor. Bu sevgiyi nasıl rahatlıkla uğurluyorsam, yaşamı da o denli rahat, o denli güzel uğurlamalı. Sevgilerimi doyumla devretmeliyim. Esintilerin yumuşaklığı, Akdeniz yağmurunun yoğunluğu gibi.” (Özlu, 2017: s.61)

Anlatıcı kahramanın yaşam karşısındaki farkındalığı arttıkça yaşam, insanlar, çevre güzelleşir. Farklı bir ifadeyle *birey* özünü tamamladıkça varoluştaki *saçma* ya da *hiç* anlam kazanır. Bu çerçevede ölüm de korkulan bir olgu olmaktan çıkarak daha yumuşak duygularla karşılanır. Bu söylem, bireyin varoluşundan sonraki süreçte yaşamın ve ölümün farkına varma sürecini, olgunlaşmasını ifade eder. Genel bir ifadeyle Özlu, ölümü, dinsel inancı varoluşçuluk çerçevesinde düşünüyor dersek yanlış olmaz. Özellikle Camus ve Pavese’nin etkisi altında kaldığı aşikârdır.

5.2. Varoluşçu Söyleme Dair Diğer Unsurlar

Tezer Özlu, Varoluşçuluk felsefesinin popüler olduğu kuşakta yetişmiş bir yazardır. Her ne kadar Türkiye felsefe üretimi konusunda zayıf olsa da yazar ve şairler dünyadaki felsefî akımlara uzak kalmamıştır. Romanda bireysel temaların yanı sıra, genel olarak varoluşçuluk düşüncesi etrafında düşünceler, çıkarımlar dile getirilmiştir. Bu başlık altında romanın başından sonuna kadar çeşitli yönlerden varoluşçu söylem üzerine yapılan alıntılar üzerinden çözümleme yapılacaktır.

Yazarın hayatındaki manik-depresif ataklar, romanın kahraman anlatıcısının yaşama bakışındaki gelgitlerin ana sebebidir. Varoluşçuluk düşüncesine de iyi bir zemin hazırlayan bu ruhsal değişimler, yazarın hayata bakışını, hayat karşısındaki farkındalığını daha etkili bir şekilde göstermesine yardımcı olur. Varoluşçu aforizma niteliğindeki bu ifadelerde Albert Camus'u, Pavese'yi görmek mümkündür.

“Öfke içinde büyüyüyoruz. Oturduğumuz semtte, sokağa, odalara, kış aylarında güçlkle ısıttığımız, eskimiş, ortası çukur pamuk yataklara öfke duyarak büyüyüyoruz. Yaşam yalnızca sokaklarda. Bir canlılık var sokaklarda. Güzel olan, gerçek olan, kentlin insanları, kalabalık dış dünya. Dış dünyanın insanın kulaklarına varan uğultusu. Diğer ülkeleri aşan, batıda bir okyanusa, doğuda bir başka okyanusa varan uğultu.” (Özlü, 2017: 23)

Varoluşçuluğun temel sorunlarından birisi olan öfke, I. Dünya Savaşı sonunda ve II. Dünya savaşının hemen başında ve devamında insanoğlunun temel sorunu olarak görülür. İnsan üzerinde oynanan oyunlar, kapitalist ve komünist ekonomik formüllerin savaşı, kötümser ve bencil diktatörler elinde dünyanın yaşanmaz bir hal alışı ve toplumların bilinçsiz düşmanlıklarının bir sonucu olarak görebiliriz öfkeyi. Öfkeye karşı varoluşçuluğun formülü hümanisttir. Varoluşçuluk, birey üzerinden yola çıkan bir düşünüş olsa da temel kaygısı yaşanılacak bir dünya isteğidir. J. P. Sartre'ın bireyin sorumluluğu sözünden yola çıkarak daha kolay anlamlandırma yapılabilir. Sartre'a göre; *“bireysel edimler bütün insanlığı bağlar, demek ki yalnızca kendimden değil herkesten sorumluyum. Kendime karşı sorumlu olunca, herkese karşı da sorumlu oluyorum. Seçtiğim belli bir insan tasarısı kuruyorum yani kendimi seçerken insanı seçiyorum.”* (Sartre, 2005: 35) Türk edebiyatında varoluşçuluğu eserlerinde işleyen tüm yazarlarda bu sorumluluğu görmek mümkündür. Bu düşünceyi aydın sorumluluğu bağlamında daha geniş düşünmek, yalnızca varoluşçu yazarlara indirgemek gerekir. Özellikle Fransız İhtilali'yle birlikte yazar-aydınların sorumluluk anlayışı değişmiş, toplumu kendi düşünceleri bağlamında bilinçli bir şekilde yönlendirmişlerdir.

Tezer Özlü'nün varoluşçu söylem bağlamında başkaldırı üzerinde durmuş olduğu yukarıda intihar/ölüm ve dinselliği reddetme başlığı çerçevesinde değerlendirildi. Buna ek olarak Özlü'nün dönemin siyasi ve ekonomik bunalımı içinde bireysel bir başkaldırı içinde olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bireyin sorumluluğu çerçevesinde değerlendirilecek bu durum karşısında yazarın askerî darbelerle karşı olduğu ve sol kesimin yanında durduğu roman içinde –derin bir şekilde olmamakla birliklikte- işlenir.

“... Bir şeylere açılmak, bir yerlere koşmak, dünyayı kavramak istiyorum. Dünyanın bize yaşatılardan, öğretilenden daha başka olduğunu seziyorum... Yönetime karşı bir direniş başlamış. Soygundan, antidemokratik eylemlerden söz ediliyor... Ama yaygın olan yalnız varoluşçuluk. Marmara'nın gri mavi boşluğuyla bağdaşan varoluşçuluk.” (Özlü, 2017: 25)

Sartre'ın 'hiçlik'i ile Camus'un 'Saçma'sına vurgu yapan “Marmara'nın gri mavi boşluğu” dönemim çalkantısına bir göndermedir. Bu olumsuz şartlar altında sıkışan aydın, çareyi varoluşçu felsefede bulur. Topluma ve çevreye yabancılaşma, hayatın bulantısı, siyasî otoritenin yerini zaman zaman askerî otoriteye bırakışı, düzensiz kentleşme, insanın tek tipleştirilmeye çalışılması, düşünen insandan korkulması gibi unsurlar varoluşçu söyleme zemin hazırlamıştır. Bütün bu olumsuz şartlar altında hayat karşısındaki farkındalık hali okura sezdirilmeye çalışılmaktadır. “Bir şeylere açılmak, bir yerlere koşmak, dünyayı kavramak istiyorum” diyen Özlü, kendini gerçekleştirme, özünü tamamlama sürecine girmiş ve bunu söyleme dökmüştür. *“... Hiç düşündünüz mü? Ölen bir insanı gerçekten bir kez daha görebilir misiniz? Ölen bir okula gidebilir misiniz? O yıllar öldü. O yılları bizi öldürecek biçimde yaşattılar.”* (Özlü, 2017: 24) diyen Özlü, tıpkı

Fransız varoluşçuları gibi içinde bulunduğu zaman dilini yok sayarak ruhsal olarak rahatlamaya çalışır. İstemediği her şeye karşı bir başkaldırı niteliğindeki bu unutmama, yok sayma yahut öldürme arzusu, varoluşçu söylemi kuvvetlendirmektedir.

Romanın başından sonuna kadar ölüm izleğinden sonra görülen izlek cinselliktir. Cüretkâr bir anlatım ve bunu besleyen tasvirlerle ifade olunan cinsellik de *bireyin* başkaldırısı bağlamında çözümlenebilir. Özlü, başkaldırını farklı açılardan ortaya koyma yolunu izler. İntihar, dinsel olanı reddetme, hızlı kentleşmedeki aksaklıklar, siyasî otorite boşluğu ve cinsellik hususundaki toplumsal baskı gibi çeşitli unsurlara karşı toptan bir başkaldırı içindedir.

Romanda cinsellik iki boyutta incelenmektedir. Bunlardan birincisi, cinselliğin bir başkaldırı olarak sezdirilmesidir. Bu durumu ifade eden satırlarda, yazarın iki birey arasındaki birleşmenin yasalarla ve toplum baskısıyla sınırlandırıldığı, cinselliğin özgürce yaşanması gerektiği düşüncesidir. Hemen romanın başında ifade olunan şu satırlar dikkat çekicidir.

“Bize bıraksalar. Ben onun dizlerine yatsam. İçgüdülerimizle gövdelerimizi tanısak. Birbirimizi sevsek. Doğanın geliştireceği sevgi içinde büyüsek. Ana karnındaki çocuk gibi.” (Özlü, 2017: 9)

İnsanların beraber olmaları için bir resmiyet gerekmemeli diyen yazar, erkeklerin ilk deneyimini genelevlerinde yaşamalarını saçma bulur. Konuya aykırı bir düşünceyle yaklaşan Özlü, kuralların tamamını aykırı bularak insanın varoluşundaki özgürlüğe ve ve Sartre’in ‘kendisi için varlık’ görüşüne göndermede bulunur.

“Ben büyük bir erkek kadın ayrımı yapmıyorum. Önemli olan yanındaki insanın sıcaklığı ile kendi bedenini birleştirmek, ikisinin kaynaşması.” (Özlü, 2017: 35)

Cinsel söyleminde kadın-erkek ayrımı yapmayan, her iki cinsi de insan olarak gören Özlü’nün bu söylemi varoluşçuluğa yakın bir düşüncedir. İnsanı birey olarak ele alan Sartre ve diğerleri, kadın-erkek ayrımı yapmaksızın öze yönelir. Doğumdan ölüme değin sürekli eylemde olmayı gerektiren bu süreçte birey önce kendi evrenini yaratır daha sonra çevresini etkiler. Sartre’in ‘kendinde varlık’ ve ‘kendi için varlık’ görüşü çerçevesinde değerlendirilmesi gereken bu durum, Sartre’in şu sözleriyle daha iyi anlam kazanabilir: *“Dostoyevski, Tanrı olmasaydı her şey mubah olurdu, diye yazmıştı. Gerçekten de, Tanrı yoksa her şey mubahtır, hiçbir şey yasak değildir. Bu demektir ki, insan kendi başına bırakılmıştır. Ne içinde dayanacak bir destek vardır, ne de dışında tutunacak bir dal. Artık, hiçbir özür, dayanak bulamayacaktır yaptıklarına. Varoluş özden önce gelince, verilmiş ve donmuş bir insandan söz edilemez. Önceden belirlenmiş, donmuş bir doğa açıklanamazdır. Başka bir deyişle, gereksizlik, kadercilik yoktur burada, kişiöğlü özgürdür, insan özgürlüktür”* (Sartre, 2005: 75). Alıntıda da vurgulandığı üzere ‘kişioğlü özgürdür, insan özgürlüktür’, toplum içi kurallar ve kanunlar *bireyin* özünü tamamlamasına zarar vermektedir. Varoluşçuluğun temel yaklaşımlarından biri olan özgürlük, eserlerde genel olarak başkaldırı izleğiyle verilmektedir. Cinsellik –cinsiyet farkı gözetmeksizin- bireyin özgür olması ve önce fiziksel sonra ruhsal açıdan doyuma ulaşması için varoluşçu söylemde önemli bir yere sahiptir.

Cinsellik ile ilgili diğer bir yaklaşım da yalnızlığı giderme, ruhsal rahatsızlıktan kaynaklanan boşluğu doldurma çabasıdır. Özlü’nün çocukluk yıllarında başlayan yalnızlığı bastırma çabası, ailesine ve büyüdüğü çevreye karşı yabancılaşmasının bir sonucu olarak görülür. Kahraman anlatıcının çocukluk yıllarında başlayan evden uzaklaşma, dışarıdaki hayata karışma isteğini yerine getirecek bir koca bulma isteği, onu birden fazla ilişkiye sürükleyecektir. Fakat, ilişkiler uzun sürmeyecek, huzur, mutluluk sadece bir arayış haline gelecektir.

SONUÇ

Yirminci yüzyılın ortalarında çıkan Varoluşçuluk felsefesinin Fransa'dan tüm dünyaya hızlı bir şekilde yayılmasının temel nedeni olarak ortak insanî kaygılar gösterilebilir. Birinci Dünya Savaşı'nın geride bıraktığı insanlık suçları, insanı yok etmeye çalışan yozlaşmış liderler, ekonomik darboğazlar gibi çoğaltılabilecek birçok olumsuzluk karşısında Avrupa aydını ortak bir hareketle bu durumları reddeder. Varoluşçuluktan önce görülen felsefi akımlarda da benzer görüşlerin olduğu söylenebilir. Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde doğan Dadaizm buna iyi bir örnektir. İncelemenin giriş bölümünde bu kısma yer ayrıldı.

J. P. Sartre'ın insanın varoluşunun önce olduğu, özün varoluştan sonra geldiğini ortaya atmasıyla klasik varlık felsefesini değiştirmesiyle varoluşa farklı bir boyut kazandırıldı. Bu görüşün ortaya çıkmasında ana etkenin insanoğlunun yozlaşması olarak görmek yanlış olmaz. Varoluşçuluk temel sorunlara karşı bir felsefi bakış açısı kazandırmaktan başka bir şey değildir diyebiliriz. Gerek Avrupa, gerekse Türk aydınının içinde bulunduğu dönemin sorunları karşısında insanın temel sorunlarına çözüm bulma sürecini de ifade eder bu felsefe. Varoluşçulukla Türk edebiyatçı ve sanatçısının farklı bir boyutunu da görürüz. Türkiye'de felsefi akımlar, en başta edebiyatçılarımızı etkilemekte ve eserlere yansıtıldığı kadarıyla halka ulaşmaktadır. Makalenin yazım sürecinde, felsefe yapmayan ve felsefi metinlerden uzak duran bir toplum olduğumuz gerçeği de tespit edildi. Bunun yanında felsefi akımların edebî metinlerde derinlik kazanmadığı da diğer tespitlerden birisidir.

İncelemenin konusu çerçevesinde varılan sonuçlara bakıldığında, Varoluşçuluğun yirminci yüzyılın ikinci yarısında Türk edebiyatçıları arasında popüler olduğu söylenebilir. İncelenen eserin kahraman anlatıcısına göre yaşam tarzlarına kadar etkili bir felsefe olmuştur Varoluşçuluk. Türk edebiyatında bu denli etkili olmasında Tezer Özlü'nün ağabeyi Demir Özlü'nün önemli bir yere sahip olduğunu da ifade etmek gerekir.

İncelemede varoluşçu söylem üzerinde duruldu. Ünlü varoluşçuların felsefi söylemlerinden de faydalanarak karşılaştırmalı bir yöntem ile makale geliştirildi. Bu çerçevede Tezer Özlü'nün Varoluşçuluk felsefesini eserine yansıttığı, özellikle Albert Camus ve Cesare Pavese etkisinde olduğu sonucuna varıldı. Karakter geliştirmede, kurguda, kahraman anlatıcının hayata bakışında ve eylemlerinde, bu etkiler örnekleriyle ortaya konuldu. Genel bir ifadeyle Tezer Özlü'nün Türk edebiyatında, Modernizm ve Varoluşçuluk felsefelerini edebî eserlerinde kullandığı ve önemli bir temsilcisi olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- AKARSU, Bedia (1979). *Çağdaş Felsefe*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- AKSOY, Ekrem (Ocak 1981). Yazın ile felsefenin eylemde buluşması. *Türk Dili, C.XLII*, S.349.
- İŞ, Ayşe Öykü (2007). *Ferit Edgü ve Demir Özlü'nün Öykülerinde Varoluşçu Öznellik*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- KURT, Mustafa (2007). 1950 Sonrası Türk Edebiyatında Varoluşçu Felsefeden Etkilenen Yazarların Romanlarında Yapı, Tema ve Anlatma. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- SARTRE, J. P. (Nisan 2018). *Bulantı, Çev. Selâhattin Hilâv*, İstanbul: Can Yayınları.
- SARTRE, J. P. (2005). *Varoluşçuluk* (çev. A. Bezirci). İstanbul: Say Yayınları.
- TİMUÇİN, Avşar (2004). *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Bulut Yayınları.